JOSIP KOLANOVIĆ

VRANA I TEMPLARI

Vrana i njezino značenje za srednjovjekovnu povijest hrvatskog naroda usko je povezana s tri redovničke zajednice: benediktincima,[1] templarima i hospitalcima.[2] Dolazak tih triju redova u Vranu i njihov kulturno-politički utjecaj uvjetovan je tadašnjim prilikama u Hrvatskoj i politikom rimskog pape. Tome još možemo pridodati i samo bogatstvo Vrane kao i tadašnji stupanj kultivizacije zemljišta, što je pogodovalo da je Vrana postala jedno od značajnih središta političkog života, naročito u razdoblju od 1070. godine pa sve do turskog osvojenja Vrane godine 1537. Potrebno je istaknuti da utjecaj tih triju redova nije toliko značajan za samo crkveno-kulturno područje koliko upravo za politički život tog razdoblja. Takav utjecaj tih triju redovničkih za-

[1] I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, I—III, Split 1963, 1964, 1965. passim; L. Jelić, Povjesno-topografske crtice o Biogradskom primorju, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, N. S. III, 1898, str. 57—108; M. Grgić, Benediktinski samostan u Vrani (v. ovaj Zbornik); I. Kukuljević, Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, Rad JAZU LXXXI, Zagreb 1886, str. 4—8.

[2] I. Kukuljević, nav. dj., Rad JAZU, LXXXI, str. 36—80; LXXXII, str. 1—68; I. T. Marnavić, Discorso dell'priorato della Wrana. Rukopis izdao L. Jelić, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 18, 1906, str. 279—305; U. G. Pray, Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae in qua origo, progressus et intentus ex monumentis nondum editis, compendio ... explicantur, Beč 1773; G. Gözsy, Codex diplomaticus ordinis cruciferorum S. Johannis hierosolymitani et prioratus Auranae per Hungariam et Slavonima, Viennae 1862. Rukopis MS 12 se čuva u biblioteci generalnog magisterija maltskog reda u Rimu. Tu su sakupljene uglavnom već objavljene isprave koje donosi Pray, Hevenesi, Fejér, Wenzel i Theiner.

jednica posljedica je njihova položaja u društvu. Bili su, naime, izuzeti ispod jurisdikcije mjesnih biskupa, a zbog njihove izravne potčinjenosti papi[3] vladari i plemstvo nisu mogli bez posljedica zadirati u njihove posjede. Nadalje, egzempcija tih redova omogućavala im je povlašteni položaj te su izravno bili upleteni u politiku koju je tada papa vodio, a vladari su se na njih mogli oslanjati naročito u nutarnjim borbama za dominaciju nad knezovima i u borbi oko kraljevskog prijestolja.

Od 12. stoljeća naročito je značajan utjecaj dvaju viteških redova, božjaka i ivanovaca,[4] na području cijele Hrvatske. No, posebno mjesto zauzima Vrana. Zapravo, od 12. do 16. st. Vrana postaje značajan čimbenik u domaćoj povijesti upravo zahvaljujući templarima i ivanovcima.

U domaćoj historiografiji oskudijevamo temeljitim studijama o njihovu položaju i značenju.[5] Sačuvan nam je ipak dosta velik broj isprava i to uglavnom darovnica i presuda u sporovima što su ih templari vodili s drugim redovima, mjesnim biskupima ili knezovima.[6]

Templari pripadaju tzv. »viteškim redovima«[7] što nastaju u doba križarskih ratova. Osnovao ih je Hugo des Payens (+ 1136) koji je sa sedam francuskih vitezova uz zavjet siromaštva, suz-

[3] Početke samostanske egzempcije susrećemo u 10. st. Ona nastaje u vrijeme obnove benediktinskih samostana, a svrha joj je sačuvati nezavisnost bilo od svjetovne bilo od crkvene vlasti. Zbog toga se podvrgavaju jedino Apostolskoj stolici. Usp. G. Penco, Storia del monachesimo in Italia, Edizioni Paoline 1959, str. 187, 193.

[4] Templari se pučki u Hrvatskoj nazivaju »božjaci«, a hospitalci »ivanovci«. Prema pučkom nazivu »božjaci« naziva se i mjesto Božjakovina.

[5] Već spomenutim raspravama u bilješci 2. možemo pridodati: A. de Benvenuti, Il castello di Vrana, La rivista Dalmatica XXI, 1940, 1, str. 49—54; G. Urlić-Ivanović, Vrana — povjestne uspomene iz hrvatske starine, Narodni koledar, Zadar 1878, str. 45—66; K. Stošić, Iz prošlosti Vrane, Hrvatska prosvjeta XII, 1923, str. 219—222. Usp. također J. Kürcz, A vránai perjelség története rövid vázlatban (Kratka povijest vranskog priorata). Religio, Pest 1854, str. 397—400; 405—408. (To je sažetak Prayove rasprave na mađarskom jeziku); L. Szabó, Az auraniai perjelség multja és jövöje (Prošlost i budućnost vranskog priorata). Magyar Adria Egyesület, Budapest 1930. Szabó smatra Vranu sjedištem templarskog reda u Ugarskoj i Hrvatskoj.

[6] Iscrpan popis svih objavljenih isprava vidi u: K. G. Boroviczény, Kommentierte bibliographie der Kreuzherren — und Hospitalsorden, sowie deren Krankenhaus — und Bädergründungen in Ungarn in der Zeit der Arpaden (X bis XII Jahrhundert). Kao rukopis umnožio pisac, Freiburg/Br. 1970, str. 26—33.

[7] Među viteške redove uz templare i hospitalce spadaju teutonci. Usp. Bihlmeyer-Tüchle, Kirchen Geschichte, II Band, Paderborn 1962[17], str. 241—244. Možemo spomenuti i ugarski viteški red »Stefanita«, usp. K. G. Boroviczény, nav. dj., str. 3—7. Iscrpnu bibliografiju rasprava, popisa izvora, sfragistike i heraldike viteških redova u Ugarskoj i Hrvatskoj vidi kod K. G. Boroviczény, nav, dj., str. 9—54.

držljivosti i poslušnosti položio u Jeruzalemu 1119. godine i zavjet obrane hodočasnika u Jeruzalemu i na njihovu prolazu od Jafe do Svete zemlje. Takva vrsta reda je posebna novost u crkvenoj povijesti, ali posve razumljiva za tadašnje prilike. Templari su ujedinili dva tada najpopularnija ideala: vojnički i monaški. Balduin II ustupio im je dio svoje kraljevske palače koja se zvala *Templum Salomonis*. Odatle im i naziv templari ili milites (equites) Templi ili, kako su nam poznati u domaćim ispravama, »fratres militiae Templi«.[8] Njihovi samostani što su osnovani u Svetoj zemlji ili na Zapadu nazivaju se »templa«. Pravni im je položaj uređen na sinodi u Troyesu (1128), a pravila im je izradio Bernard iz Clairvauxa. Ta je pravila 1130. nadopunio Stjepan Jeruzalemski.[9] Članovi reda su bili uglavnom francuski plemići. Proslavili su se u borbama kršćana u Svetoj zemlji, na Pirinejskom poluotoku protiv Maura i 1241. kod Liegnitza protiv Tatara. Kasnije su se po uzoru na ivanovce brinuli za bolesnike, a ivanovci su uz brigu za bolesnike od templara poprimili vojničko obilježje. Templarski je red konačno uređen bulom *Omne datum optimum* Inocenta II (29. ožujka 1139) te stavljen u izravnu potčinjenost rimskom papi i obdaren raznovrsnim povlasticama. Tri su vrste članova pripadale templarskom redu: vitezovi, svećenici i braća poslužitelji. Međusobno su se izvana razlikovali nošnjom. Vitezovi su nosili bijelu, a braća poslužitelji sivu ili crnu odjeću. Eugen III (1146) dodao im je crveni križ. Materijalno su ih pomagali pripojeni muški i ženski članovi reda.

Uprava im je bila uređena u posve vojničkom duhu. Na čelu reda stajao je veliki meštar koji se birao iz reda vitezova, a vlast mu je bila ograničena generalnim kapitulom. Generalni kapitul je birao također velike dostojanstvenike, zamjenika velikog meštra (senešala), maršala koji je upravljao ratnim pothvatima te komture koji su bili na čelu pojedinih gradova i templarskih pokrajina ili redodržava. No, takvo uređenje templara nije bilo svuda dosljedno provedeno. U domaćim ispravama imamo i druge nazive, kao što su veliki prior, veliki preceptor, te priori, preceptori. Ujedno se i za starješine pojedinih templarskih pokrajina upotrebljava naziv meštar (magister).[10] Iz svoje matice templari su se počeli brzo širiti. Tako ih kratko vrijeme nakon osnivanja nalazimo u Francuskoj, Engleskoj, Belgiji i Njemačkoj, te u Italiji,

[8] Još se nazivaju i »Pauperes commilitiones Christi templique Salamoniaei«.

[9] Usp. H. de Curzon, La règle du Temple, Paris 1886; G. Schnürer, Die ursprüngliche Tempelregel, Freiburg/br. 1903.

[10] Usp. npr. ispravu od 30. studenoga 1284. (CD VI, str. 509): »Guillermus de Peymes domorum milicie templi per Hungariam et Sclavoniam magister«.

Španjolskoj, Portugalu, Češkoj, Poljskoj, Ugarskoj i Hrvatskoj.[11] Problem je da li su templari u Ugarskoj i Hrvatskoj imali jednu redovničku pokrajinu ili dvije. U ispravi iz 1199.[12] spominje se meštar i braća »Templi de Ungaria«. Andrija II u darovnici iz 1219. kojom templarima daruje neke zemlje naziva templare »per Hungarima et Sclavonima Domus Templi«,[13] a već 1217. meštar Poncije de Cruce, namjesnik Andrije II u Hrvatskoj, naziva se »maestro della militia del Tempio per Ungaria et Sclavonia«.[14] I u ispravama kasnijeg datuma[15] spominje se templarska pokrajina »Ungariae et Sclavoniae« ili u nekima samo »Ungariae«,[16] što nas navodi na zaključak da se u Hrvatskoj i Ugarskoj radi o jednoj templarskoj pokrajini. Činjenica je da templari u Ugarskoj nisu imali neki naročiti utjecaj niti su u kasnijem razdoblju bili dosta rašireni, ali ne može se pobiti tvrdnja o njihovoj velikoj raširenosti u Ugarskoj u prvom razdoblju njihova dolaska u te krajeve.[17]

Od svojeg početka templari su se odlikovali velikom hrabrošću. No, dobivanjem različitih feudalnih poklona red se ubrzo obogatio te su templari postali bankari koji su posuđivali novac trgovcima i kraljevima ili su sami upravljali velikim bogatstvom.[18] To im je omogućavalo da imaju velik utjecaj na politiku pojedinih zemalja. Budući da su izgubili svoj prvotni cilj obrane hodočasnika u Svetoj zemlji, bilo je pokušaja da se ujedine s ivanovcima. Do toga, međutim, nikad nije došlo.[19] Zbog svojeg velikog bogatstva i ugleda koji su stekli imali su u mnogim državama i velike časti na dvorovima. Padom Akona 1291. templari odlaze na Cipar, a kasnije njihovo glavno sjedište postaje Francuska. Tu se Filip

[11] U. G. Pray, nav. dj., str. 13; I. Kukuljević, Priorat vranski, Rad JAZU, knjiga LXXXI, str. 10.

[12] U. G. Pray, nav. dj., str. 7.

[13] Ondje, str. 11.

[14] CD III, str. 165.

[15] CD IV, str. 3—4; 80—81; CD VI, str. 509.

[16] CD IV, str. 270—277; Š. Ljubić, Listine I, str. 76—77.

[17] U. G. Pray, nav. dj., str. 11. — Etwas von den Tempelherren in Ungarn. Ungarisches Magazin, Pressburg 4 (1787—1788), str. 487—498, (nepoznati pisac); F. Pesty, A templáriusok Magyarországon (Templari u Ugarskoj). Magyar Akademiai Értesítö Pest, 2 (1861), str. 30—152. Prema njemu templari se spominju u Ugarskoj već polovinom 12. st. Tvrdi da im sjedište nije bilo u Vrani; B. Barach, A templáriusok titkos statumai (Tajni statuti templara). Kao rukopis tiskao L. Aigner, Budapest 1878; L. Molnár, Das Ende des Templerordens in Ungarn. Ungarische Rundschau, Leipzig 3, 1914, str. 202—206. To je zapravo sažetak na njemačkom monografije F. Patek, A magyaroszági templarius rendtartomány felbomlása (Propast ugarske provincije templara). May, Budapest 1912. Prema njemu templari imaju svoju provinciju u Ugarskoj vjerojatno 1147. godine.

[18] Usp. Borelli de Serres, Recherches sur divers services publics du XIIIe au XVIIe siècle, III, Paris 1909, str. 1—45.

[19] E. Baluze, Vitae Paparum Avenionensium. Izd. G. Mollat, III, Paris 1921, str. 450—458; I. Kukuljević, nav. dj., str. 30.

Lijepi htio dočepati njihova bogatstva. Zbog toga ih je optužio za hereze, krivoboštvo i razvrat. Povjesničari danas drže da su te optužbe Filipa Lijepog o krivoboštvu i razvratu templara pretjerane i da su se temeljile na izjavama iznuđenim prisilnim mjerama i mučenjem.[20] Glavni razlog treba tražiti u borbi protiv velikog utjecaja što su ga imali templari zbog jake privredne moći. Klement V je s početka htio templare zaštititi od optužbi Filipa Lijepog, a kasnije je i sam u njih povjerovao. No, naročito je frankofilska politika papinske kurije uvjetovala da je na saboru u Vieni 1312. red konačno dokinut unatoč protivljenju biskupa, a njihova su dobra dijelom pripala vladarima pojedinih zemalja, a dijelom ivanovcima ili drugim redovima. Posljednji veliki meštar reda Jakov de Molay, moralno slomljen, i sam je nagovarao templare na priznanje krivnje. Spaljen je u Parizu 1314. god.

Templari u Hrvatskoj

Točno vrijeme i mjesto dolaska templara u Hrvatsku nije nam poznato. O tome postoje različita mišljenja među povjesničarima. Neki drže da su templari došli u Hrvatsku već početkom XII st.[21] Za tu tvrdnju, međutim, nemamo nikakvih očitih dokaza. Prema tom mišljenju dolazak templara u Hrvatsku treba povezati s Belom II, koji je navodno 1138. darovao templarima samostan sv. Grgura u Vrani skupa s okolnim zemljama. G. Urlić-Ivanović tvrdi da su templari bili prisiljeni seliti iz Palestine te se razišli po Evropi i tako došli i u Hrvatsku.[22] Prema G. Urlić-Ivanoviću Bela II je darovao samostan Vranu templarima koji su mu došli na poklon iz Splita i Dubrovnika, a koje je u međuvremenu i sam kralj dok su bili na putu pozvao da dođu u Vranu. Takva se tvrdnja ne može ničim opravdati, jer su templari tek nakon pada Akona 1291. morali seliti iz Palestine, a već prije su se proširili po Evropi. Sam pak Bela II nije mogao darovati samostan Sv. Grgura u Vrani templarima jer je on, prema Zvonimirovoj darovnici »za sva vremena vlasništvo Sv. Petra«.[23]

[20] Usp. G. Lizerand, Le dossier de l'affaire des Templiers, Paris 1923, str. 27, 157—159; M. D. Knoweles, Les papes d'Avignon, u Nouvelle histoire de l'Eglise sous la direction de L. J. Rogier, R. Aubert, M. D. Knoweles, sv. II, Le moyen âge, Paris 1968, str. 483—484.

[21] A. de Benvenuti, nav. mj., str. 50; G. Urlić-Ivanović, nav. mj., str. 54; C. F. Bianchi, Zara cristiana II, Zara 1879, str. 362.

[22] G. Urlić-Ivanović, nav. mj., str. 54.

[23] »... omni tempore sancti P. sit proprium«. Isprava kojom početkom listopada 1075. kralj Dmitar Zvonimir pri krunisanju u crkvi sv. Petra u Solinu obećava vjernost papi Grguru i poklanja Rimskoj Stolici samostan Sv. Grgura u Vrani (CD I, str. 140).

I. Kukuljević navodi prema Fejéru[24] ispravu u kojoj se već 1165. spominje »Praeceptoratus Templariorum S. Gregorii in Vrana«, a poznata nam je i isprava iz 1169/1170. od 18. veljače[25] u kojoj papa Aleksandar III piše Gerardu splitskom nadbiskupu neka u sporu što je nastao između templara i skradinskog biskupa oko Vrane izreče presudu u korist templara. Tu godinu i J. Butorac navodi kao godinu dolaska templara u Hrvatsku.[26] To nam jamči da dolazak templara u Vranu svakako treba staviti barem prije 1165. godine.

Isto tako ne možemo sa sigurnošću ustvrditi mjesto gdje su u Hrvatskoj templari najprije došli. Većina njihov dolazak povezuje s Vranom.[27] Svakako, stoji da su u političkom životu Hrvatske vranski templari imali najveći utjecaj, no nemoguće je zasigurno ustvrditi da je Vrana mjesto odakle su se oni proširili u prekovelebitsku Hrvatsku i Ugarsku.[28] Potrebno bi bilo u tu svrhu potanje ispitati povijest templara u Ugarskoj. No, budući da se meštar templarske pokrajine u našim krajevima naziva »magister Ungariae et Sclavoniae«, a skoro u isto vrijeme nalazimo templare u Vrani i gornjoj Hrvatskoj, može se ustvrditi da su se templari širili dijelom iz Vrane, a dijelom iz gornje Hrvatske ili Ugarske. Sigurno je da je za vrijeme Andrije II meštar Poncije de Cruce (1217) imao svoje sjedište u Vrani i da se tada može govoriti o većoj povezanosti Vrane s ostalim templarima u prekovelebitskoj Hrvatskoj, pa zato i meštra templara Andrija II naziva »per Hungarima et Sclavonima Domus Militiae Templi Magistrum«.[29] Širenje templara iz dva središta zastupa i A. de Benvenuti.[30] On se

[24] I. Kukuljević, nav. dj., str. 11.

[25] CD II, str. 125—126.

[26] J. Butorac, Poviestni priegled redovničtva u Hrvatskoj, Croatia sacra XI—XII (1943), br. 20—21, str. 137.

[27] I. Kukuljević, nav. dj., str. 11; J. Butorac, nav. mj, str. 137; A. de Benvenuti, nav. mj, str. 50; G. Urlić-Ivanović, nav. mj, str. 54.

[28] I. Kukuljević tvrdi: »Iz Vrane, kao iz prvobitna siela i matice prodrieše naseobine templara u prekovelebitsku Hrvatsku i Ugarsku, a valjda i u Kranjsku«, nav. mj, str. 11. Slično mišljenje zastupa i J. Butorac, nav. mj, str. 137, a i mađarski povjesničar L. Sczabó, nav. dj.

[29] Ispravu donosi U. G. Pray, nav. dj., str. 11. Usp. također ispravu iz godine 1217. (CD III, str. 165); od 25. siječnja 1236. (CD IV, str. 3—4); iz godine 1239. (CD IV, str. 80—81); od 30. studenoga 1284. (CD VI, str. 509). U svim tim ispravama se spominje »magister militiae Templi in Ungaria et Sclavonia«. Jedino u ispravama od 14. svibnja 1245, CD IV, str. 276—277 i od 25. travnja 1248, Š. Ljubić, Listine I, str. 76, spominje se »Sigillum templi milicie per Hungariam«, odnosno »magister Hungarie«. Iz toga možemo zaključiti da je najvjerojatnije u Ugarskoj i Hrvatskoj postojala jedna redovnička provincija templara. Ne može se sa sigurnošću ustvrditi da je Vrana bila uvijek sjedište templarskog meštra.

[30] A. de Benvenuti, nav. mj, str. 50.

oslanja na tvrdnju Farlatija da je Bela II osnovao 2 templarska priorata, u Beli i Vrani.[31] Prema njemu je vranski priorat bio podređen belskom. Tome u prilog govori i isprava što je spominje I. Kukuljević,[32] no u točnost njezina prijepisa sumnja. Prema toj ispravi templari su već 1165. posjedovali grad Belu kod Varaždina.

U daljoj povijesti vranski templari su postali najutjecajniji, a naročito Vrana kao priorat zauzima prvenstvo u čitavoj Hrvatskoj nakon ukinuća templara u vrijeme ivanovaca. Radi tog povlaštenog položaja Vrane počelo se najvjerojatnije kao sigurno tvrditi da su templari iz Vrane kao »prvobitnog siela i matice«[33] prešli u prekovelebitsku Hrvatsku i Ugarsku. I sam naziv »Vranski priorat« poznat je tek ispravama 14. st. te se odnosi na ivanovce, a ne na templare.

U daljem izlaganju zadržat ćemo se na vranskim templarima i njihovu širenju, koliko smo to mogli utvrditi iz isprava kojima raspolažemo.

Vranski templari

Izuzmemo li ispravu iz 1165. godine, u kojoj se spominje »Praeceptoratus Templariorum S. Gregorii in Vrana«, prvi put se izravno u dokumentima spominju vranski templari u već spomenutoj ispravi iz godine 1169/1170. u kojoj je riječ o sporu između skradinskog biskupa i vranskih templara. Nakon razorenja Biograda sa strane Mlečana 1126. u ratu s ugarsko-hrvatskim kraljem Stjepanom II dio biogradske biskupije pripao je zadarskoj, a dio skradinskoj. Skradinskoj je biskupiji pripojena i okolica Vrane. Zbog toga je skradinski biskup htio sačuvati »jus parochiale« nad samim vranskim samostanom, tj. htio je da se njegova vlast proteže dokle se proteže i sam posjed. U tom sporu Aleksandar III naređuje splitskom nadbiskupu i svom legatu Gerardu da štite templare, a skradinskom biskupu zabranjuje uznemirivati njihove posjede i vlast u Vrani.[34] Pri tom se papa Aleksandar III poziva na darovnicu Zvonimira, koju navodi prema regestu pape Eugena III (1136—1138). Tom je darovnicom Zvonimir poklonio *(dono, concedo, confirmo)* Rimskoj crkvi samostan sv. Grgura u Vrani »sa svim njegovim pokretnim i nepokretnim dobrima da bi zauvijek legatima Sv. Petra služio kao gostinjac i bio posve u nji-

[31] D. Farlati, Illyricum sacrum, I, str. 155—156.

[32] I. Kukuljević, nav. mj, str. 12.

[33] I. Kukuljević, nav. mj., str. 11.

[34] Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, I, Zagreb 1874, str. 212.

hovoj vlasti *(in eorum potestate)* uz ovaj samo uvjet da se ne izruči nikakvoj drugoj vlasti nego da *za sva vremena bude vlasništvo Sv. Petra«*. Iz tog podatka možemo povezati dolazak templara u Vranu s benediktinskim samostanom sv. Grgura, što ga je Zvonimir dao u vlasništvo Rimskoj crkvi te je tako njime gospodario jedino papa. Iz isprave je očito da Aleksandar III ne brani templare nego se poziva na posjed koji je »vlasništvo Sv. Petra«. Stoga je neodrživo mišljenje Bianchija da im je samostan darovao Bela II, a da je to potvrdio Aleksandar III.[35] Istina, u darovnici je stajao uvjet »da se ne izruči nikakvoj drugoj vlasti« nego da treba biti posve u vlasti papinih legata. No, budući da je samostan »za sva vremena dat u vlasništvo Sv. Petra«, kad je nestalo hrvatskih vladara i papinih legata na njihovu dvoru, papa je slobodno mogao raspolagati tim samostanom. Stoga je prihvatljiva tvrdnja Farlatija i Praya da je templarima Vranu darovala Rimska crkva.[36] I. Kukuljević to isto potkrepljuje tvrdnjom da bi bilo nevjerojatno da je kralj u ono doba mogao raspolagati s crkvenim dobrima, a osobito sa samostanima bez privole Rimske stolice.[37]

To nam potvrđuje i svrha templarskog reda. U to vrijeme oni još nisu bili prisiljeni seliti iz Svete zemlje, već su bili pomoć u križarskim ratovima. A Vrana je upravo bila na istaknutom položaju gdje se ukrštavaju važne prometnice, obalna i kopnena, te su mogli poslužiti križarima za dovođenje pojačanja i opskrbe. Razlog dolaska templara u Vranu treba, stoga, tražiti u vezi s tadašnjom politikom papinstva i brizi za osvajanje Svete zemlje. To nam potkrepljuje i isprava iz 1198. godine kojom Emerik, ugarski i hrvatski kralj, na molbu meštra Konje, fratra Franka i ostale braće vitezove potvrđuje templarskom redu sav nepokretan imutak te ih oslobađa od daća i daje im slobodu da mogu po svem kraljevstvu uživati vode, pašu i gorivo. Izričito se u toj ispravi spominju zasluge templara za borbu protiv »neprijatelja Kristova križa«.[38]

Tek postupno, kad su se obogatili, templari imaju utjecaja na privredni i politički život Hrvatske i njihova glavna svrha ide u pozadinu. Tad su vranski templari upleteni u politiku borbe oko zadobivanja kraljevske krune i postaju protuteža moćnim plemićima.

[35] C. F. Bianchi, nav. dj, str. 362.

[36] D. Farlati, nav. dj, I, str. 190; U. G. Pray, nav. dj str. 5. Isto drže I. Kukuljević, nav. mj, str. 10; J. Butorac, nav. mj. 137; A. de Benvenuti, nav. mj., str. 50 i I. Ostojić, nav. dj., sv. II, str. 238.

[37] I. Kukuljević, nav. mj, str. 10.

[38] Ispravu donosi U. G. Pray, nav. dj, str. 8.

Širenje vranskih templara

Vranski su templari uskoro zadobili brojne posjede u Dalmaciji i stekli veliku moć. No, zbog toga su dolazili i u sukobe, naročito s benediktincima i vodili sporove s njima.

Već 1183. godine daruje im kralj Bela III u Hrvatskom primorju grad Senj s crkvom Sv. Jurja na teritoriju tog grada.[39] Sačuvana je i isprava iz godine 1184/1185. kojom papa Lucije III potvrđuje templarima darovanje grada Senja i crkve sv. Jurja.[40] Kod te su crkve uredili samostan koji se spominje 1248. godine u dvjema nagodbama između Mlečana i templara.[41] Nagodbu s Mlečanima je sklopio izaslanik meštra templara Gulielma od Sonara ili Sinaja, vitez Jakov de Tornellis. Prisutni su bili sa strane templara Herman od Burga, preceptor u Kampaniji i treviskoj krajini te Jordan, preceptor Vrane i Senja. To nam pokazuje da je Senj u to vrijeme potpadao pod preceptorat Vrane. Sudbina templarskog samostana u Senju nije posve jasna. U ispravi iz godine 1314, dakle nakon ukinuća templara, krčki knezovi Dujam i Fridrik taj samostan zovu svojim,[42] dok J. Frančišković drži da su Sv. Juraj imali templari do 1260. godine, a da su ga kasnije možda knezovi predali benediktincima koji su, navodno, u njemu ostali do provale Turaka.[43] A. Rački pak drži vjerojatnim da su kod Sv. Jurja templare naslijedili benediktinci[44] ili cisterciti.[45]

Iz darovnice Bele IV iz godine 1269, koju je godinu dana kasnije potvrdio njegov stariji sin kralj Stjepan V, i godine 1272, na molbu meštra Guilelma, kralj Ladislav IV te godine 1274. papa Grgur X možemo bolje odrediti sudbinu senjskih templara. Bela

[39] Andrija II u svojoj povelji iz godine 1290. priznaje da je Senj darovao templarima njegov otac Bela III, ali za crkvu sv. Jurja kod Senja tvrdi da ju je templarima darovao splitski nadbiskup Petar. Usp. Fejér, Cod. Dipl. II, str. 204. cit I. Kukuljević, nav. mj, str. 13.

[40] CD II, str. 191; III, str. 85—86.

[41] Š. Ljubić, Listine I, str. 76—77, 78. Templari samostana sv. Jurja u Senju pred tatarskom su navalom pobjegli na susjedni otok Krk. Tu su na njih navalili stanovnici Baške pod izlikom da su senjski templari 1239. pri nekom požaru u Senju oplijenili krčke, rapske i mletačke trgovce. Templari su trebali platiti Mlečanima odštetu, a trebala se provesti i istraga o šteti što su stanovnici Baške učinili templarima. Kako templari nisu nadoknadili štetu, mletačko vijeće pošalje iste godine svoga izaslanika u Senj da to utjera od templara. Usp. također I. Kukuljević, nav. mj., str. 25—26.

[42] Š. Ljubić, Listine I, str. 281: »monasterium nostrum Sancti Georgii de Segna«.

[43] J. Frančišković, Gdje je bila opatija svetog Jurja, Bogoslovska smotra XV, 1927, str. 490.

[44] A. Rački, u Katoličkom listu, godina 1904, str. 367. Usp. I. Ostojić, nav. dj. sv. II, str. 206.

[45] A. Rački, Stari samostani Hrvatskoga primorja, Vjesnik staleškoga društva katoličkih svećenika NRH IV, 1957, str. 130.

IV je htio nagraditi krčke i modruške knezove za njihovu borbu protiv Tatara gradom Senjom i gackom županijom (Senj i Modruš) što su je držali templari. Templari su zbog toga podigli tužbu pred rimskim papom. Oni priznaju da im senjski građani ne iskazuju pokornost, ali nisu se mogli pomiriti s činjenicom da im se oduzme Senj i gacka županija.[46] Kad je vojvoda Bela postao gospodarom Hrvatske, Dalmacije i Slavonije obeća templarima da će ih riješiti troškova oko parnice, a uvjet nagodbe je bio da im dade druge posjede. Bela im namjesto Senja daje grad Dubicu i dubičku županiju, a templari su u nagodbi obećali da odstupaju od svih prava što su ih imali na grad Senj i gacku županiju.[47]

Iz toga možemo zaključiti da su senjski templari koji su spadali pod Vranu tamo ostali najkasnije do 1269. godine kad nam je zajamčena vijest o parnici s templarima. Senj i gacka županija potpadaju tada pod vlast krčkih i modruških knezova. Taj je samostan templara bio vlasništvo modruških knezova prema ispravi iz 1314. godine. No, postoji i dokumenat da je za vrijeme pape Ivana XXII (1316—1334) u Senju benediktinski samostan,[48] što potvrđuje tvrdnju Frančiškovića da su krčki knezovi sam samostan predali benediktincima.

Dubički templari se spominju i godine 1278. kad je tadašnji meštar i vranski prior Gerardo primio zavađene sinove bana i kapetana štajerskog Stjepana i knezova Ivana Babonića, bana čitave Slavonije, njegova brata Radoslava i rođake Nikolu i Stjepana. U Dubicu ih je pozvao zagrebački biskup Timotej, palatin ugarski Mate, toplički opat Mate i meštar Gerardo kao suci pomiritelji. Oni su po kraljevu nalogu izmirili zavađene stranke. Sinovi bana Stjepana su oprostili Babonićima ubojstvo svoga brata Jaćima bana.[49] Nakon ukinuća templara i Dubica ide u ruke ivanovaca, te njome upravlja kao župan njihov prior, koji se nazvao »sacrae domus hospitalis S. Johannis prior humilis et comes Dubycke«.[50] Ivanovci su kasnije Dubicu poklonili pavlinima.[51] To je

[46] Dva primjerka te darovnice nalazila su se u kasnijim kraljevskim potvrdama u Zemaljskom arhivu (danas Arhiv Hrvatske). Fasc. 458, br. 30. Fasc. br. 22. Theiner, Mon. Hung. I, str. 310. Usp. I. Kukuljević, nav. mj, str. 28. I. Tkalčić, Pavlinski samostan u Dubici, Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva, NS I, 1895, str. 189.

[47] CD II, str. 191; III, str. 85—86.

[48] U vrijeme pape Ivana XXII (1316—1334) bio je samostan sv. Jurja poput ostalih samostana taksiran sa 33 forinta. Spominje se da je taj samostan reda sv. Benedikta (sancti Georgii in Sclavonia ord(inis) S(ancti) B(enedicti) Segniensis XXXIII fl.); A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I, Vindobonae 1912, str. 602. Cit. I. Ostojić, nav. dj., sv. II, str. 206.

[49] Usp. I. Kukuljević, nav. mj, str. 28—29.

[50] I. Tkalčić, nav. mj., str. 190.

[51] Ondje.

jedini samostan u prekovelebitskoj Hrvatskoj za koji smo mogli utvrditi direktnu povezanost s vranskim templarskim samostanom.

Vranski su templari dobili i posjede u neposrednoj okolici. Bianchi spominje tvrđavu Tinj[52] što potvrđuje i isprava iz 1194. godine.[53] Neki navode da je i grad Ljuba (Ljubač) nekada pripadao vranskim templarima te da su ondje imali i samostan.[54] Početkom 13. st. dobivaju Klis, a nikad nisu mogli zagospodariti Šibenikom premda im je i on bio darovan.[55]

Isto tako nema nikakvih dokaza da je ikada postojao samostan templara na Kornatima, u mjestu Tarac (Torette), kako to pretpostavlja C. Iveković.[56] Ne može se dokazati ni vijest Serafina Razzija da je otok Lastovo pripadao templarskom redu.[57]

[52] C. F. Bianchi, nav. dj, str. 371.

[53] CD II, str. 268—270.

[54] C. F. Bianchi, nav. dj., str. 361; A. de Benvenuti, Gliuba, Dalmatino 1938. I. Ostojić, nav. dj. sv. II, str. 117. tvrdi da je u srednjem vijeku grad pripadao vranskim templarima, pa da su ondje imali i samostan. Nakon ukinuća templara bio je navodno kod crkve sv. Marije sagrađen samostan za koludrice reda sv. Benedikta. Usp. K. Stošić, Benediktinke u Šibeniku, Croatia sacra VII, 1934, str. 3.

[55] Šibenik je darovao Andrija II templarskom meštru Ponciju de Cruce u zamjenu za Klis kad im je ovoga oteo Domald. (T. Archidiaconus, Historia Salonitana, cap XXXI.) Šibenčani su sačuvali svoju slobodu i nisu se htjeli pokoriti templarima i nakon bule Aleksandra IV od 5. srpnja 1255 (CD IV, str. 602—603) kojom je naložio zadarskom nadbiskupu i opatu samostana sv. Krševana da razvide stvar i ako templari imaju pravo nek natjeraju Šibenčane na poslušnost.

[56] C. Iveković, Dugi otok i Kornat (Rad JAZU, knjiga 235, str. 277—279). Na mjestu zvanom Tarac, talijanski »Torrete« C. Iveković je oko novije Gospine crkvice pronašao ruševine stare veće crkve, a s njezine lijeve strane ostatke nekakve zgrade, koja je bila spojena s tom crkvom, i tu zgradu on smatra samostanom. M. Manfred u tim ruševinama vidi samostan templara. M. Manfred, Šibenik i sjeverna Dalmacija, Šibenik 1939, str. 139. Usp. također I. Ostojić, nav. dj., sv. II, str. 252—253.

[57] M. Lucianović, Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, III, Dubrovnik 1954, str. 258. Usp. također I. Ostojić, nav. dj., sv. II, str. 473. Čini se da templari ni u Istri nikad nisu imali svojih samostana. Početkom XIV stoljeća je kamaldoljski samostan u Limskoj Drazi bio napušten, pa ga je 1305. godine porečki biskup za vječna vremena ustupio templarima. Oni su na taj način imali dobiti u Istri mjesto gdje bi mogli primati hodočasnike koji su išli u prekomorske zemlje (Arhiv porečke biskupije iz godine 1457). Međutim, templari ga nisu u prvi mah naselili. To znamo po tome što su odredili da samostan čuva neka žena konversa (domina Agnesia conversa), koja je u njemu dotada živjela. Malo poslije toga su templari dokinuti, a svi njihovi posjedi prešli u ruke ivanovaca. Sv. Mihovil u Limskoj Drazi se, naprotiv, poslije propasti templara, direktno ili dozvolom porečkog biskupa, ponovno vratio u ruke kamaldoljana. Usp. I. Ostojić, nav. dj., sv. III str. 125. Međutim, I. Ostojić (nav. dj., sv. III, str. 171) pišući o crkvi sv. Mihovila na Brionima i o ruševinama nekih drugih zgrada kraj te crkve, kaže da je, prema predaji, to bio samostan koji je poput nekih drugih istarskih samostana kasnije prešao u ruke templara, a po njihovoj propasti neko vrijeme sačinjavao komendu ivanovaca.

Sporovi oko posjeda

Na samom području Vrane templari su vodili sporove radi posjeda. Već smo spomenuli spor što su ga vodili sa skradinskim biskupom, a koji je papa Aleksandar III riješio u korist templara, braneći pravo posjeda Rimske crkve.[58]

Vranski su templari imali rasprave i s benedektincima rogovskog samostana sv. Kuzme i Damjana.[59] Poznata nam je isprava iz 1194. godine izdana u Tinju, gdje su se stranke nagodile.[60] Godine 1200. izmiruje papa Inocent III templarski red sa samostanom sv. Kuzme i Damjana te iznova potvrđuje ispravu od 9. srpnja 1194. izdanu u Tinju.[61] S istim samostanom su templari i kasnije vodili sporove. Iz isprave izdane godine 1229. saznajemo da je parnicu vodio splitski nadbiskup Guncel u vezi s vinogradom i posjedima u Rogovu.[62] Određeno je da se formira sud ukoliko ne dođe do nagodbe. Kako nije tada došlo do nagodbe, formiran je sud i u prosincu 1229. godine parnica je dosuđena u korist benediktinaca[63] koji su svoje pravo dokazali trima ispravama.[64] Iste godine rogovski opat obećaje splitskom nadbiskupu da će uvijek stajati vjerno uz njega te ga braniti pred papom i kraljem ukoliko se budu protiv njega bunili templari rimskom papi.[65] To nam pokazuje kako su velik ugled imali templari kod pape. Pape su u to vrijeme gotovo redovito branili interese templara. Tako je u raspravi između templara s jedne strane i kninskog i ninskog biskupa s druge strane, ninski biskup izmirio s templarima u njihovu korist. Zbog toga se kninski biskup posvadio s ninskim. Templari slučaj dojave papi Inocentu III. On naredi 11. lipnja 1208. dubrovačkom nadbiskupu i trogirskom naddjakonu da povedu istragu protiv kninskog nadbiskupa. Posljedice te istrage nisu nam pobliže poznate.[66]

O bogatstvu vranskih templara svjedoči i slučaj nakon razorenja Zadra sa strane Mlečana 1202. godine. Uz Zadar je tada bio splitski nadbiskup Bernard i vranski templari. Nadbiskup novcem vranskih templara plati 10 galija u Gaeti da oslobode

[58] Vidi bilješku br. 25.

[59] I. Ostojić, nav. dj., sv. II, str. 221—234; L. Jelić, nav. mj., str. 57—108.

[60] CD II, str. 268—270. U ispravi se spominju meštar templara Gvalter i preceptor Aco (Azzo). To su prva poznata imena templarskih starješina u Hrvatskoj.

[61] CD II, str. 345—346.

[62] CD III, str. 327.

[63] D. Farlati, nav. dj., sv. III, str. 2, 57.

[64] To su isprave Stjepana II, Bele III i Andrije III.

[65] CD III, str. 327.

[66] Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, I, Romae 1863, str. 44.

Zadar od Mlečana.[67] Pomoću te mornarice prognani Zadrani nanovo osvojiše grad 1203. godine.[68]

Ugled vranskih templara dosiže svoj vrhunac u prvim decenijima 13. st., naročito za vranskog meštra Poncija de Cruce. No, prije nego obradimo razvoj vranskih templara od tog razdoblja i njihovo značenje za tadašnju hrvatsku povijest, kratko ćemo se osvrnuti na templare u prekovelebitskoj Hrvatskoj.

Templari u prekovelebitskoj Hrvatskoj

Govoreći o dolasku templara u Hrvatsku, istaknuli smo da je nemoguće sa sigurnošću ustvrditi da su se templari širili jedino iz Vrane kao iz svog prvobitnog središta u prekovelebitsku Hrvatsku. Ugarsku i u Slavoniju, kako to zastupa I. Kukuljević. Za to barem nemamo nikakvih pouzdanih dokaza. Sam I. Kukuljević prema jednoj listini navodi da su templari već godine 1165. posjedovali i grad Belu kod Varaždina.[69]

Prema Krčeliću, i zagrebački je biskup Bernaldus (oko godine 1163)[70] ili kako ga statuti zagrebačkog kaptola zovu Bernard,[71] bio templar. J. Butorac u svojoj raspravi »Zagrebački biskupi i nadbiskupi« ne donosi to Kukuljevićevo mišljenje.[72]

U ispravi iz 1175. godine, kojom Bela III, kralj hrvatski i ugarski, potvrđuje zagrebačkom kaptolu predio Zelinu i Novum predium, što im je darovao biskup Prodan,[73] ujedno se spominje da je Prodan darovao templarima Glogovnicu u križevačkoj biskupiji.[74] Za Glogovnicu spominje kralj Andrija II u ispravi iz 1209. god. da ju je biskup Prodan kupio svojim novcem te uz dopuštanje Bele III dao templarima kao zadužbinu.[75] I. Kukuljević tvrdi da je biskup Prodan doveo templare i u Zagreb.[76]

[67] T. Archidiaconus, cap. XXV.
[68] Ondje.
[69] I. Kukuljević, nav. dj., str. 12.
[70] Krčelić, Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis I. Tom. I. Zagrabiae (bez godine), str. 76.
[71] J. Butorac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 22.
[72] Ondje.
[73] CD II, str. 139; J. Butorac, nav. mj., str. 22—23, smatra mogućim da su postojala dva biskupa Prodana.
[74] CD II, str. 139.
[75] Usp. I. Kukuljević, nav. mj, str. 12. Templari se spominju u Glogovnici i godine 1252. (CD IV, str. 491), 1308 (CD VIII, str. 151).
[76] Navodno je njihov samostan bio na mjestu gdje se danas nalazi crkva sv. Ivana. No, tu je crkvu utemeljio gorički nadđakon Ivan tek 1334. I. Kukuljević drži da je templarima pripadao sadašnji zvonik i kuća uz crkvu. Nav. mj., str. 12.

O širenju templara u prekovelebitskoj Hrvatskoj svjedoči nam i isprava iz 1201. godine. Tu se navodi da se u selu Ezdel (Zdelia) nalazi zemlja templara koju im je darovao bosanski ban Borić godine 1160—1163. Banovi unuci su pridružili kasnije i druga mjesta uz potvrdu kralja Bele III.[77]

Templari su u Hrvatskoj stekli goleme posjede i povlastice za zagrebačkog biskupa Gotharda (oko godine 1205—1214).[78] Godine 1226. zagrebački im biskup Stjepan II daruje zemlju Tkalec kod Križevaca.[79]

Kraljevi su obilno darivali templare posjedima, potvrđivali im ranije darovnice i davali različite povlastice. U tome je naročito poznat ugarsko-hrvatski kralj Emerik, njegov brat Andrija II i Bela IV.

Emerik potvrđuje 1198. templarima sav pokretan i nepokretan imutak te ih oslobađa od svih daća.[80] Potvrdio im je i darovnicu svoga oca Bele III na zemlju zvanu Pisana (Pisanica) u gorskoj županiji. U to vrijeme templari imaju i velik posjed kod Vaške što im ga je godine 1199. darovao hrvatski ban Benko. Tu su podigli samostan s crkvom sv. Martina.[81] Godine 1230. zagrebački biskup Stjepan II nagodio se u sporu s templarima i prepustio im Rašačku (Rassecha) zapadno od Psunja, zadovoljio se s Vaškom kod Drave.[82] Templarski samostan se spominje i u selu Novakima s crkvom B. D. Marije.[83]

Vranski templari za Andrije II

Templari u Hrvatskoj, a naročito vranski preceptorat dosiže svoj vrhunac u doba hrvatsko-ugarskih kraljeva Andrije II (1205—1235) i Bele IV (1235—1270). Andrija je želio dobiti kao dukat Hrvatsku i Dalmaciju držeći da će, kad u tome uspije, lakše

[77] Usp. I. Kukuljević, nav. mj., str. 13.
[78] J. Butorac, nav. mj., str. 23.
[79] J. Butorac, nav. mj. str. 24.
[80] Theiner, Mon. hist. Hun. I, str. 67; U. G. Pray, nav. dj., str. 7.
[81] Templarska crkva sv. Martina u Prozorju, sjeverno od Dugog Sela, spominje se prvi put 1209, zatim 1268, 1270 (CD V, str. 463, 57; VIII 557—558); kao ivanovačka 1340 (CD X, str. 556). Naselje se obično zove »Bosiaco« ili »Bosiakovina« sv. Martina za razliku od druge Božjakovine sv. Brcka ili Brckovljana (Vjesnik arheološkog društva, NS XII, str. 251—253); Cit. J. Butorac, Popis župa zagrebačke biskupije od godine 1334, Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 426. Granice templarskog posjeda Sv. Martina, usp. I. Kukuljević, nav. mj., str. 16.
[82] J. Butorac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944, nav. mj., str. 24.
[83] CD IV, str. 594; J. Butorac, Popis župa zagrebačke biskupije, nav. mj., str. 443.

ostvariti svoje pretenzije na kraljevsku krunu, koja je poslije smrti njegova oca Bele III (1172—1196) pripala starijem Andrijinu bratu Emeriku. Izazvao je i oružani sukob s bratom. Templari su mu pri tom davali podršku.[84] Nakon smrti Ladislava III dolazi zakonitim putem na hrvatsko-ugarsko prijestolje. Darivao je i plemstvo i samostane.[85]

Tako je godine 1209. potvrdio templarima sve starije darovnice. U toj ispravi spominje i posjede templara u gorskoj županiji koje im je darovao gorski župan Godimir. Uz to je obdario templare i novim posjedima, oslobodio ih banskog suda i zabranio da se od njih pobiru daće.[86] Darovao im je i posjed Sv. Martina kod Zagreba. Taj je posjed Andrija II najprije bio darovao valpotu Krakonu. No, kad mu se on iznevjerio, uzeo mu je posjed i pogubio ga. Godine 1210. potvrđuje Andrija templarima i posjed Liesnicu u požečkoj županji. Taj je posjed templarima ostavio veliki bački župan Šćepan. Istom ispravom daruje im i posjed Rateš ili Raceš koji je oteo Petru sinu Tatarovu zbog nekih njegovih zločina te im potvrđuje i druge posjede što su ih templari primili na dar u županiji Vodici i u goričkoj županiji.[87]

Kad je 1217. god. otišao na križarsku vojnu u Palestinu, u Hrvatskoj i Dalmaciji postavi kraljevskim namjesnikom meštra templara Poncija de Cruce. U ispravi iz godine 1217. u kojoj se donose odredbe u sporu između Trogirana i kneza Domalda naziva se »humile maestro della militia del Tempio per Ungaria et Sclavonia et locotenente regio in Croatia e Dalmatia«.[88] I. Kukuljević naziva Poncija de Cruce i vranskim priorom. Međutim, nema dokaza da je on uz dužnost »meštra« ujedno vršio i dužnost priora u vranskom samostanu.[89] Poncije de Cruce je podupirao Andriju svojim vitezovima a i novcem iz Vrane. U njegovo doba templari imaju veoma velik utjecaj u Hrvatskoj. U već spomenutoj ispravi iz 1217. godine Poncije de Cruce brani Trogirane od kneza Domalda Kačića.[90] Andrija predaje 23. kolovoza 1217. u Splitu Ponciju de Cru-

[84] I. Kukuljević, nav. mj., str. 15.

[85] Andrija II je kraljevska dobra raspodijelio i tako zasnovao posebnu vrstu ugarskog feudalnog sistema. Kasnije je Zlatnom bulom autokratski oblik upravljanja ugarskog kralja promijenjen u konstitucionalnu monarhiju. Takav postupak Andrije II označuje prekretnicu u ugarskoj povijesti. Usp. Boroviczény, nav. dj., str. 3.

[86] I. Kukuljević, nav. mj., str. 16—17.

[87] Wenzel, Mon. Hung. hist. XX (XXI) Kötet, str. 105—108. Cit. I. Kukuljević, nav. mj.

[88] CD III, str. 165.

[89] C. F. Bianchi, nav. dj. II, str. 371; A. de Benvenuti, nav. mj., str. 50.

[90] G. Praga, Un diploma inedito del duca Andre Arpad e la storia di Spalato nel primo duecento, Archivio storico per la Dalmazia IX (1934), str. 14; CD III, str. 162 i 165.

ce i Klis, u kojem su bili templari sve do 1229. godine. Te im ga godine otme Domald Kačić. Namjesto Klisa Andrija im daruje Šibenik. No, nikad nisu mogli templari zavladati Šibenikom. Prema ispravi od 5. srpnja 1255. god. saznajemo da je papa Aleksandar IV pisao zadarskom nadbiskupu i drugim duhovnim osobama da je kralj Andrija dao templarima u zamjenu za Klis šibensku tvrđavu te da se Šibenčani moraju pokoriti.[91]

Poncije de Cruce dao je u gorskoj županiji sagraditi samostan u Kamenskom, a Andrija II nakon povratka s križarske vojne 1218. god. daruje templarima gacku županiju, koja je pod njihovom upravom ostala sve do godine 1269. Te ju je godine Bela IV dao krčkim i modruškim knezovima.[92]

U to su vrijeme imali templari spor sa cistercitima u vezi s posjedom Mogoš u gorskoj županiji. Bela III je templarima udijelio mnoge posjede u gorskoj županiji prije no što su došli cisterciti. Templari su prijevarom htjeli dobiti Mogoš te su zbog toga krivotvorili darovnicu kojom knez Domald Kačić kao oštetu za Klis poklanja templarima posjed Mogoš u gorskoj županiji. Cistercitski opat u Topuskom Herbert potužio se mladom kralju Beli IV i on odredi da se 26. svibnja 1224. god. riješi taj spor. Tu Domald Kačić pred Belom IV i pred drugim velikašima javno prizna da u gorskoj županiji nije nikada ništa posjedovao.[93] U to su vrijeme templari vodili sporove i sa samostanom Sv. Kuzme i Damjana, kako smo to gore pokazali, kao i sa zagrebačkim biskupom Stjepanom.

Kad je Bela IV htio vratiti posjede koje je Andrija darivao feudalcima i samostanima, u obranu templara ustaje papa. Tako ispravom od 16. siječnja 1236. god.[94] papa Grgur IX traži od Bele da vrati neka dobra u Ugarskoj i Hrvatskoj redovnicima, među kojima spominje i templare, a u ispravi od 25. siječnja 1236. god. Grgur IX piše Kolomanu, kralju i hercegu, da živi u slozi s templarima.[95] Iste godine, 30. srpnja, piše papa pečujskom biskupu da pomiri Kolomana s templarima.[96] Sukob s Kolomanom je nastao kad je ovaj oduzeo templarima neke posjede u Hrvatskoj. Tek kad je papa pisao pečujskom biskupu Bartolu i zagrebačkom biskupu Stjepanu da prisile Kolomana crkvenim kaznama da vrati posjede templarima, on im uplašen izda 1236. god. povelju u kojoj se obvezao da će unaprijed braniti njihove posjede i povlastice.[97]

[91] CD IV, str. 602—603.
[92] CD II, str. 191; III, str. 85—86.
[93] I. Tkalčić, Cistercitski samostan u Topuskom, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, NS II, 1896/7, sr. 115.
[94] CD, str. 1—3.
[95] CD IV, str. 3—4.
[96] CD IV, str. 13—15.
[97] CD IV, str. 80—81.

Za vrijeme borbe s Tatarima templari su se borili na rijeci Šaju 1241. god. i ondje su gotovo svi izginuli. U borbi protiv Tatara i u Ugarskoj i u Hrvatskoj templari su bili na strani Kolomana i Bele.

U to se vrijeme spominje i vranski prior Deša Spignarolla,[98] rodom Zadranin. I. Kukuljević drži da je to bio prvi Hrvat vranski prior.[99] Taj su položaj naime uglavnom držali Francuzi i Talijani.

Pošto je prestala opasnost od Tatara, Bela IV se češće navraćao u Hrvatsku. Kao mjesto njegova boravka spominje se Zagreb, Virovitica, Vaška, Split, Trogir i Vrana. Na sam Uskrs 1245. god. zajedno s novoizabranim nadbiskupom Ugrinom našao se Bela u Vrani. Tu je izmirio zavađene Splićane i Trogirane.[100] Međutim, u to vrijeme počinje padati ugled templara. Kralj se sve više oslanja na plemstvo. Upravo u to vrijeme Bela IV daje krčkim i modruškim knezovima gacku županiju. Za posljednjih Arpadovića i njihove borbe s Anžuvincima, kratko vrijeme su templari bili na strani Arpadovića. Tada opada i moć templara, tako da su bili prisiljeni zalagati i neke svoje posjede.[101] Za meštra Gerarda 1293. god. templari se opredjeljuju za Anžuvince te posreduju u Napulju, najprije preko meštra Gerarda, a kasnije preko preceptora Roberta de Cude u vezi s nasljedstvom hrvatsko-ugarskog prijestolja.[102]

To je vrijeme kad opada ugled templara i u drugim zemljama. Na saboru u Lyonu Grgur X je htio ujediniti templare i ivanovce. Isto pokušava i Nikola IV. Taj je papa pisao i splitskom nadbiskupu da održi pokrajinski sabor na kojem je kler trebao dati podršku toj papinoj želji. Međutim, to je nastojanje Grgura X i Nikole IV ostalo bez uspjeha. Benvenuti navodi da je 26. kolovoza 1291. god. Nikola IV naredio zadarskom nadbiskupu Ivanu isto tako da održi pokrajinski sabor te da odluči da li je prikladno ujediniti templare i ivanovce.[103]

Budući da su se templari opredijelili za Anžuvince i stali na stranu knezova Šubića, imali su i njihovu podršku. Godine 1298. nalazimo u Vrani Pavla III Šubića, bana Hrvatske. On je u Vrani 28. prosinca izmirio knezove i plemiće krbavske od plemena Gušića.[104] Zajedno s Pavlom templari su doveli u Zagreb Karla Roberta, gdje je 1300. god. okrunjen za hrvatskoga kralja. I zagre-

[98] C. F. Bianchi, nav. dj., str. 361.
[99] I. Kukuljević, nav. mj., str. 24.
[100] A. de Benvenuti, nav. mj., str. 52.
[101] I. Kukuljević, nav. mj., str. 29.
[102] I. Kukuljević, nav. mj., str. 30.
[103] A. de Benvenuti, nav. mj., str. 52.
[104] Š. Ljubić, Listine III, str. 432. Usp. također I. Kukuljević, nav. mj., str. 33.

bački su templari bili privrženi Karlu, koga je papa Bonifacije VIII, smatrajući Ugarsku papinim lenom, proglasio hrvatsko-ugarskim kraljem. Bonifacije VIII je želio posredovati u Hrvatskoj i Ugarskoj u borbi za kraljevsko prijestolje te je zbog toga od zagrebačkog biskupa Mihalja tražio neka u svojoj biskupiji proglasi kao papinu presudu da na hrvatsko-ugarsko prijestolje ima zakonito pravo Anžuvinac Karlo Robert. Biskup Mihalj je udovoljio papinu zahtjevu.[105] U proglasu Bonifacija VIII iz godine 1303. spominju se i templari kao vjerni papi.[106]

Nakon ukinuća templarskog reda sva su dobra templara velikim dijelom pripala ivanovcima. Naredbu pape Klementa V u Dalmaciji su primili nadbiskupi Splita i Zadra.[107] I. Kukuljević tvrdi da je tu naredbu primio i senjski biskup.[108] Međutim, iz izvora nam je poznato da su senjski templari dobili Dubicu 1269. god. i da nakon toga nema više govora o templarima u Senju.[109]

U Liber privilegiorum zagrebačke nadbiskupije sačuvana je isprava kojom papa poziva kaločkog nadbiskupa i zagrebačkog biskupa na crkveni sabor u Vienu. Tu se spominju zasluge templara u obrani Svete zemlje, a i tužbe koje je protiv njih podigao u Francuskoj Filip Lijepi. Kaločki nadbiskup Vinko poslao je to pismo biskupu Augustinu Kažotiću 15. veljače 1310. god. i pozvao ga da se dogovore u tako važnoj stvari.[110] Nije poznato da li je Augustin Kažotić uopće sudjelovao na saboru.[111] Svakako, kad je kasnije dobio papino pismo o ukinuću templara, održao je 1314. god. pokrajinski sabor. Krčelić drži da je Augustin Kažotić po dokinuću reda sabrao templare u Novu Ves kod Sv. Ivana i ondje ih uzdržavao, a o upravljanju njihovom imovinom izvještavao bi svake godine javno s propovjedaonice.[112] Kasnije su sva dobra templara pripala ivanovcima.

O sudbini vranskih templara nakon ukinuća reda ne znamo ništa potanje. Prema Bianchiju, koji se poziva na Rohrbachera, templari su u Vrani zapravo promijenili samo ime, a ne i osobe.[113]

[105] CD VII, str. 217, 263, 327, 330, 389, 400; VIII, str. 7, 49, 54, 58.

[106] Theiner, Mon. Hung. Hist. I, str. 401. Cit. I. Kukuljević, nav. mj., str. 33.

[107] I. Kukuljević, nav. mj., str. 34; C. F. Bianchi, Fasti di Zara, str. 38, navodi za to godinu 1312.

[108] I. Kukuljević, nav. mj., str. 34.

[109] Vidi bilješku br. 34.

[110] cit. I. Kukuljević, nav. dj., str. 34.

[111] I. Kukuljević, nav. mj., str. 35. D. Nežić, međutim, tvrdi obratno, ne donoseći drugog dokaza nego što navodi Farlatija V, str. 398—401, pobijajući autentičnost navodnog Kažotićeva govora na saboru u Vieni. D. Nežić, Bl. Augustin Kažotić, zagrebački biskup, Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 1944, str. 461.

[112] D. Nežić, nav. mj., str. 461.

[113] C. F. Bianchi, nav. dj., str. 362.

Dio ruševine tvrđave Vrane

Benvenuti tvrdi da je, premda je to moglo izgledati protuzakonitim, tamošnje plemstvo željelo imati oslonac vranskih templara.[114] Svakako, od 1312. god. više ne možemo govoriti o vranskim templarima već o ivanovcima. Vranski prior (magnus prior) postaje glavni prior za ivanovce u cijeloj Hrvatskoj. Dolazak ivanovaca u Vranu značio je ujedno sve veće povezivanje ivanovskih samostana u gornjoj Hrvatskoj s primorskom. Time se digao i ugled vranskog priora, što se najbolje vidi u vrijeme Ivana Paližne i po njegovu utjecaju na tadašnju politiku u cijeloj Hrvatskoj. Početkom 16. st. prešao je vranski priorat u ruke svjetovnjaka. Međutim, to je vrijeme kratko potrajalo, jer su 1538. god. Turci osvojili Vranu, i u turskoj je vlasti ostala sve do sredine XVII st.[115] Poslije oslobođenja od Turaka redovnici se više nisu vratili u Vranu, a od druge polovice 17. st. naslov vranskog priora nosi prepozit zagrebačkog kaptola.

[114] A. de Benvenuti, nav. mj., str. 52.

[115] S. M. Traljić, Vrana pod turskom upravom, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 9, Zadar 1962, str. 337—357.

VRANA AND KNIGHTS TEMPLARS

Summary

On the ground of published sources that treat the question of knights templars in Croatia, especially at Vrana, the author discusses the problems of appearance of templars at Vrana, their spreading from Vrana and their influence on political life in Croatia.

The author proves that templars come to Croatia certainly before 1169/70, that is before the pope Alexander III wrote to Gerad, archbishop of Split, a letter in regard of a quarrel between the templars of Vrana and the bishop of Skradin, and issued a sentence in favour of the templars.

It is uncertain whether Vrana was the first See of knights templars in Croatia or not. Most Probably they spread from two different centres: from Vrana and from North Croatia or Hungary. However, the influence of templars in Croatia is rightly connected with the Templars' Preceptory of Vrana.

The coming of templars to Vrana is the result of the policy of the Papal Curia in organizing Crusades. Vrana lies in the centre of many strategical ways. Only the Roman Curia could grant the templars the former benedictine monastery of st. Gregory at Vrana because the King Zvonimir of Croatia donated this monastery to be »the property of St. Peter's all times«. The templars of Vrana had a certain role ih the Crusades for conquering the Holy Land. Later, because of their risches, they influenced the economical and political life of Croatia, they were mixed up in the dynastic struggles as the conterbalance of the mighty nobles.

From Vrana the templars spread to the neighbouring Tinj, then to the castle of Klis; they gain Senj where they stay to 1269, when the king Bela IV gives them the castle and the county of Dubica, while they give the city of Senj and the county of Gacka to the counts of Krk and Modruša.

In the paper is the spreading of templars in the Northern Croatia briefly described as well as the apex of their might under the king Andrew II when they gain numerous possessions and honours, when their Master Pontius De Cruce is named viceroy in Croatia during the Andrew's Crusade.

After suppression of the templars' order, their possessions in Croatia were given to the Hospitalers.